

Türkistan Milli Ayaklanması (1916-1917): Yedisu Vilayeti Mali Bilanço

Turkistan National Revolution (1916-1917): Yedisu Province Financial Balance Sheet

Ömer Karataş

Dr. Öğretim Üyesi

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Tarih Bölümü

omerkaratas4510@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7177-8547

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received : 08 Mart 2021

Kabul Tarihi / Accepted : 15 Nisan 2021

Yayın Tarihi / Published : 20 Haziran 2021

DOI Number : 10.20860/ijos.es.893191

Kaynak Gösterme / Citation

Karataş, Ö. "Türkistan Milli Ayaklanması (1916-1917): Yedisu Vilayeti Mali Bilanço".

Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 15 (2021): 1-19.

Türkistan Milli Ayaklanması (1916-1917): Yedisu Vilayeti Mali Bilanço

Turkistan National Revolution (1916-1917): Yedisu Province Financial Balance Sheet

Ömer Karataş

Öz

Çarlık Rusya'sı, Batı Türkistan'ı 19. asrın sonlarına doğru işgal etmişti. Ardından bölgeyi menfaatleri doğrultusunda sömürmek için idari, sosyal ve ekonomik düzenlemeler yapmıştı. Ayrıca Rus çarlığı, Türkistan bölgesini işgal ettikten sonra bölgenin tüm yer altı ve yer üstü zenginlik kaynaklarını sömürmeye başlamıştı. Bu sömürge siyasetine insan kaynaklarını da dâhil etmek isteyince Türkistanlıların tepkisine ve akabinde isyan hareketi başlatmalarına neden olmuştu. Bu suretle Çarlık rejimine karşı başlayan isyan hareketi, Çar II. Nikolay'ın 25 Haziran 1916 tarih ve yabancıların askeri arka işlere alımı içerikli fermanıyla başlamış oldu. 1916-1917 tarihleri arasında cereyan eden isyan hareketinden dolayı Türkistan'ın kadim ahalisi tüm gelirlerini, yaşam yerlerini, arazilerini hatta canlarını özgürlük mücadelesi yolunda feda etmek zorunda kalmışlardı. Çarlık, bölgede yüzbinlerce insanın canlarına ve mallarına kast etti. İsyân sırasında Türkistanlıların bölgedeki Rus ahali tarafından keyfi olarak yağmalanmasına ve mallara el konmasına Rus kolluk kuvvetleri sesiz kalarak destek oluyorlardı. Aslında en büyük zarar da bu yaklaşım sonucu meydana geldi. Çalışma Rus belge ve raporlarına göre ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, İsyân, Rusya, Mali Bilanço

Abstract

Russian Tsarism invaded West Turkestan towards the end of the 19th century. Then he made administrative, social and economic arrangements to exploit the region for his own interests. In addition, after the Russian tsar occupied the Turkestan region, it was starting to exploit all the underground and aboveground resources of the region. When the tsarist wanted to add human resources to the financial resources that it took from the region through exploitation in its favor, the people of Turk vestan woke up. The people of Turkestan who came to their senses started a rebellion to end this exploitation and for their freedom. The rebellion fire against the tsarist regime in Turkistan started with the decree of Tsar Nicholas II (recruitment of foreigners to military back jobs), on 25 June 1916. The ancient inhabitants of Turkistan suffered a great deal of financial loss due to the rebellion that took place in the region between 1916-1917. However, the people of Turkestan sacrificed almost all their income, their living places, their lands and even their lives in the struggle for freedom. The tsarism attempted the lives and property of hundreds of thousands of people in the region. During the rebellion, Russian law enforcement officials were silent and supported the arbitrary pillage and confiscation of property by the Russian inhabitants of the region. In fact, the biggest damage occurred as a result of this approach. The study will be handled according to Russian documents and reports.

Keywords: Turkistan, Rebellion, Russia, Financial Balance Sheet

Extended Summary

The expansionist policy of the Russian Tsarism to Turkestan began during the period of Peter the Great. But during this period, the region was discovered only by expeditions. However, his later successors, who later perceived Peter the Great's interest in Turkestan as a political testament, annexed and occupied Peter's goal, namely Turkestan, approximately 150 years later. The occupation process started with the Russian domination of the Kazakh Juz: Big Juz, Middle Juz and Small Juz in various ways. Afterwards, the occupation process came to an end when Russia captured an area that was one fifth of the European continent in a short period of 25 years, such as the Bukhara Khanate / Emirate, Khiva Khanate and Hokand Khanates in Turkestan. Thus, the occupation of Turkestan was completed. Russia tried to neutralize the Muslim people living in Turkestan in order to provide the so-called military and political security after the invasion. For this purpose, he either punished those who resisted him or sent them into exile.

Russia, which completed the occupation of the Turkestan region, began by establishing the borders of the region (1867-68). The Russians had information about the underground and aboveground resources, mountains, mines, plains, rivers and rivers, arable lands, and population of the established borders. This information facilitated the efforts of the tsarist regime towards the administrative division and regional administration aimed at the region. It is quite natural after the occupation that the tsarism made arrangements in these matters in accordance with its own views and purposes. The first arrangement was for the establishment of the Russian administrative system in Turkestan. West Turkestan, which has a surface area of 1,600,000 km² under the occupation of Russia, was formed from five administrative provinces with the names of Semireçe (Cetisu / Yedisu), Sir Derya, Samarkand, Fergana, and Beyond the Caspian from 1897 until 1917.

The borders of the mentioned provinces of Turkestan were given to the governor general, provided that their situation in the region was taken into consideration. The Russian administrative scheme of the Turkestan region consisted of: the governor general at the top, the regional military governor as well as the deputy governor, separate military governors at the head of the five provinces, district-city-Uyezd directors and volost administrators. Russians were assigned in all critical parts of Turkestan administration. The people of Turkestan, on the other hand, came with the appointment of the Russians in the units, which were called the volost connected in Uyezd, which did not have any authority and power. Thus, under the supervision of the governor-general, the Tsarist regime was exploiting the region with activities such as colonization, Russification, taking advantage of the agricultural and livestock activities of the region, and collecting extra taxes due to military service exemption.

The decree abolishing the exemption from military service of all foreigners affiliated to Russia entered into force on June 25, 1916. The tsarism, which exploited the region for nearly fifty years without any problems, issued the 25 June edict at the end of its life. The purpose of the decree is to recruit the people of the region, who have been under guardianship for fifty years and who are exempt from military service, into the army for back-front jobs, which we can also call labor. The people of Turkestan reacted very harshly to the decree. Later, these reactions turned into the 1916 Turkestan National Uprising. There are many reasons for rebellion. The origins of these reasons seem obvious in the colonial politics of the Russians in the region. The desire to fill the most fertile lands of the region taken from Turkestan with Russian peasants is important in this respect. We can give an example to this situation, when almost all governors, from Kaufman, the first and last governor generals of Turkestan, to Kuropatkin, seize the lands belonging to the people of Turkestan. In addition, the fact that Kossak people were placed in these places with the establishment of a stanista in the form of a set, due to its structure, was the product of the idea of safeguarding the Russian people and feeling themselves under constant pressure and threat from Turkestan. Between 1867-1917, the Russification of Tsarism, colonization, settlement in favor of the Russian, unlimited savings on underground and aboveground resources, compulsory donation under the name of additional aid received from the people of the region in times of war, domination over education, humiliation of the people, almost no justice, Russian

rulers The policy of exploitation he carried out in the region, such as his persecution, on June 25, 1916 Tsar II. The decree of Nikolai calling the ancient inhabitants of Turkestan for the military workers was met with the strongest response to the tsarist usurpation that lasted for nearly fifty years in the region. This response took place in history as “Ürkün” or “1916 Turkestan Rebellion”.

The tsarist regime responded sharply to developments that shook its authority in the region. The leading actor of the Tsarism in the events in the Turkestan region was General Kuropatkin, whom he appointed to the region on July 22, 1916 with wide powers. Tsarism expected Kuropatkin, his loyal servant and student, to suppress the rebellion and restore the obedience of the Turkestan. Kuropatkin responded to the expectation with the most violent intervention in suppressing the Turkestan National Uprising, which suffered hundreds of thousands of damage. Because the Turkestan revolt was an important issue for the Russian state. The importance of this issue was due to the possibility of harming Russian interests in the region. Because it had to do this for their goals in Turkestan.

Giriş

Çarlık Rusya’sının kolonist siyasetine uygun olarak Türkistan’a ilk emperyalist ilgisi Türkistan’a iki sefer düzenleyen Büyük Petro (Saltanatı:1682-1721) ile başlamıştı. Bu seferlerin amacı Sibiryaya yoluyla Çin’e, Türkistan yoluyla Hindistan’a ve Kafkaslar yoluyla İran ve Osmanlı topraklarına ulaşmak arzusuuydu. Gene mezkûr seferlerle Ruslar, bölgeyi daha yakından tanıma, tahkimli hatlar inşa etme, karakollar ve dayanak noktaları vücuda getirmek gibi kazançlara da sahip olmuşlardı (Vyatkin, 1941: 89-97; Kurat, 2014: 366). Bu suretle Rusya, Türkistan için bir tehlike unsuru olarak ortaya çıkarken Türkistan’ın parçalı siyasi teşekkülleri ya da devletleri bunun farkına varamamışlardı. Her ne kadar Rusya, 18. asrın başına kadar Türkistan’a karşı doğrudan henüz bir askeri saldırıya geçmiş olmasa da (Hayit, 1975: 41-45) Rusya’nın Türkistan’ı zapt etme çabaları 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarından daha sonraki dönemlere kadar devam etti. Özetle Büyük Petro’nun Türkistan’a karşı emperyalist ilgisini siyasi bir vasiyet olarak devralan halefleri, ondan yaklaşık olarak 150 yıl sonra Türkistan’ı işgal etmek suretiyle Türkistan’da Rus tahakküm dönemini başlatmış oldular.

Çarlık önce Kazak Türk Cüzlerini (Büyük, Orta ve Küçük Cüz) akabinde Buhara, Hive ve Hokand Hanlıklarını ele geçirdi. (Bunyakovskiy, 1870:1-2; Hayit, 1975: 23-27; Kurat, 2014:366-368). Türkistan bölgesini ele geçirdikten sonra kendi güvenliğini ön planda tutan Çarlık Rusya’sı, bölge üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmaya yöneldi. Kademeli ve sistematik olarak ele geçirdiği bölgelerde mevkiini genişletmeyi ve kalıcı hale getirmeye gayret etti. Bu doğrultuda Türkistan’da kolonizatör politikalarını perçinleyecek siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda muhtelif tedbirler almaya yöneldi. Söz konusu bu muhtelif tedbirler bir bakıma Rusya’nın Türkistan’ı bir parçası yapma düşüncesinin tezahürüydü. Türkistan’da Rus Kazakları için “*stanitsalar*”¹ ve garnizonların kurulması, genel valilik idari sisteminin hayata geçirilmesi, Türkistan bozkırlarına Rus köylülerinin iskânı, Türkistanlıların göçebe hayatlarına müdahale, vergilendirme sistemi, yeni yerleşim birimlerine Rus adlarının verilmesi gibi politikalar bu minvaldedir.

Çarlık hükümetinin Türkistan’daki varlığını kalıcı hale getirmeye yönelik politikalarını, - bölgede sahip olduğu tecrübeleri de göz önüne alarak kendi rey ve maksadına uygun – Türkistan’ın idaresi hakkındaki yasal düzenlemelerini; 1867-1866, 1886-1897, 1897-1917 tarihleri olarak üç döneme ayırmak gerekir.

Birinci dönem (1867-1866): Türkistan idaresi bu dönemde geçici karnameler dönemidir.

¹ Rus Kossak (Kazak) yerleşim birimleri bu adla tarif edilmektedir.

İkinci dönem (1886-1897): Türkistan'a özel tek kararnamenin yürürlükte olduğu dönem olup 12 Haziran 1886 tarihinde Türkistan Genel Valiliği idaresi hakkındaki kararnamenin kabul edilmesiyle başlamıştır.

Üçüncü dönem (1897-1917): 26 Aralık 1897 tarihindeki Askerî Bölge reformu sonucunda tüm idari birimleri kapsayan Türkistan Bölgesinin idaresi hakkındaki kararname tasarısının hazırlanma sürecini içine alır (Şuşkova, 2015: prilojenie 16.).

Bu üç yasal düzenleme dönemlerinde, Türkistan Genel Valiliğinin siyasi ve idari yapısı belirlenmiştir. Buna göre yöneticileri Rus olmak şartıyla, en üstte genel vali, oblast² idaresi-askerî vali, uyezd³ idaresi-ueydz müdürü, şehir idaresi-şehir yöneticisi tarafından genel valiye bağlı olmak üzere bölge idare edildi. Türkistanlılar ise volost⁴-volost yöneticisi aul ve aksakallık starşinaları⁵ (Starshina veya Starshyna) olarak pekte yetkili olunmayan en alt idare birimlerinde görev yapmaktaydı. 1917'ye kadar söz konusu bölge, bu adı geçen yönetim birimleri vasıtasıyla, Rus menfaatlerine uygun olarak idare edildi (Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii, 1886: 319-324.).

Yukarıda zikretmiş olduğumuz yasal düzenleme dönemlerinde 1917 yılına kadar Türkistan; Yedisu/Cetisu (Semireçe), Sır Derya, Semerkant, Fergana, Hazar Ötesi (Zakaspiyskiy) (Binbaşı Nazmi Bey, 1918: 45-53; Russkiy Turkestan Sbornik, 1872: 14-114) isimleriyle beş idari vilayetten teşekkül ettirilmiştir. Mezkûr beş idari bölge, Rus idari yönetimine uygun şekilde merkezde yapılan tartışma ve müşaverele neticesinde 11 Haziran 1867 yılında Türkistan Genel Valiliği (Туркестан генерал-губернатор) olarak tanzim edildi ve bölge yönetimi, tayin edilen genel vali emrine verildi (Nikolayeviç, 1885: 34-35). Bu planlama çerçevesinde Türkistan'ın ilk genel valisi General Konstantin Petroviç Kaufman 14.07.1867—04.05.1882 (Константин Петрович Кауфман), son genel valisi ise Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin⁶ 22.07.1916—05.06.1917 (Алексей Николаевич Куропаткин) oldu (Historia Rossii, 2008: 424-425; Karataş, 2021: 13-20; Şuşkova, 2015: prilojenie 6; Şen-Çiftçiöğlü, 2018: 187; Yazıcı-Çelik, 2008: 241-242).

Çarlık Rusya'sının menfaatlerine uygun maksatlı sevk ve idaresi sürecinde Türkistanlılar, bu duruma takriben elli yıl tahammül etmek zorunda kalmışlardı. Bu süre zarfında Çarlık rejimi ve siyasetine karşı kısa ömürlü ve az tesirli başkaldırıları olmuşsa da pek ses getirmemişlerdi. Örneğin Türkistan'ın millî bağımsızlık mücadelesindeki ilk silahlı ayaklanma 1783-1797 yılları arasında Sırım Batur önderliğinde başladı. Akabinde Karatay Sultan (1800-1821), Colaman Tilenci Han (1822-1824), Sarcan Sultan (1825-1834), Kayabalı Sultan (1828-1829), İsatay Tayman Han Ayaklanması (1836-1838), Kenasarı Kasım Han (1837-1846), Can Hoca (Cankoca Batur) (1851 -1860), İzet Katıbar (1852-1858), Mangışlak ayaklanması (1870-1873), Buhara'da Şehr-i Sebz ve Kitab Beylerinin İsyanı (1870) yılında Ubeydullah Sultan (1882), 1892 yılı ayaklanması, Dükçü İşan (İşan Muhammed Sabiroğlu) (1898) Andican ayaklanmaları bu minvaldendir (Polat, 2009: 35-61).

25 Haziran 1916 tarihli Çar II. A. Nikolay'ın⁷ fermanı, tahammül sınırlarını ortadan kaldıran bir gelişme olarak dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Çar'ın fermanında; işgalden 1916 yılına kadar askerlikten muaf olan Türkistanlıların askeri arka işlerde yani istihkâm mevkiinde görevlendirilmeleri emredilmekteydi. Söz konusu ferman, Türkistan'da Çarlık rejiminin yürüttüğü sömürü siyasetine karşı var olan sessiz

² Çarlık tarafından oblast, büyük yönetsel bölge ya da vilayet anlamında kullanılmaktaydı. Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarda oblast yerine vilayet tabirini kullanacağız.

³ Uyezd (уезд): Çarlık Rusyasında ve 1929'a kadar SSCB'de birkaç vilayetin birleşiminden oluşan idarî birim.

⁴ Volost (Волост):1917 Ekim devrimine kadar çarlık ve SSCB'nin 30'lu yıllarına, rayonlaştırma yapılan kadarki süre zarfında uyezd'in bir kısmı olarak sayılan alt seviyedeki yönetsel birime verilen addır.

⁵ Köy ve ya köyden daha küçük yönetsel birime verilen addır.

⁶ Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (17.03.1848 – 16.01.1925) Askeri Bakan (01.07.1898). Mançurya Ordu Komutanı (07.02.1904) Japonya savaşında ordu komutanı (13.10.1904). Türkistan Genel Valisi, Türkistan Askeri Bölgesi Birlikleri Komutanı ve Yedisu Kazak (Kossak) Ordusu Askeri Düzeni Atamanı (22.07.1916).

⁷ II Aleksandroviç Nikolay (06.05.1868 – 17.07.1918), Çarlık Dönemi (20.10.1894 – 02.03.1917).

hoşnutsuzluğu, sesli protestolara taşımıştı. Bundan sonra Türkistan; “1916 Türkistan Milli Ayaklanması”nın yaşanacağı derin acı, zorunlu göç, idam, öldürme, sürgün, tutuklama gibi hadiselerin çok şiddetli olarak yaşanacağı bir döneme girmişti. 1916 senesi Türkistan’ın en uzun ve en kanlı yılı oldu. Rusya’nın “yabancı” diye tabir ettiği Türkistanlılar, Çarlığın bölgede dayattığı sistemi top yekûn sarsan isyan hareketini başlattılar. 1916 Türkistan Milli Ayaklanmasına, Türkistan Genel Valiliğine bağlı Yedisu, Sır Derya, Fergana, Semerkant ve Hazar Ötesi vilayetleri sakinleri olan Tacik, Özbek, Karakalpak, Kıpçak, Türkmen, Sart, Kırgız, Kazak, Kuramin, Tarançi, Tatar, Dungan gibi halklar aktif olarak katılmışlardı. İsyanda çok fazla miktarda mal ve can kaybı yaşandı.

1. Türkistan Milli Ayaklanmasına Giden Yol (1916)

Rus Çarlığının Türkistan’ı vesayeti altına almasından yaklaşık olarak elli yıl sonra 25 Haziran 1916 senesinde Çar II. Nikolay, Türkistanlıların askerlikten muafiyetini kaldıran bir fermanı yayınladı (Sobranie uzakoneniy i rasporyajeniy pravitelstva , №182 ot 6 iyulya 1916.,st. 1526.Opubl.pokopii). Mezkûr ferman 16 Temmuz 1916 tarih ve 182 numara ile yasallaşarak, yönetici senato döneminde Rusya devlet kanun ve emirler kitabının 1526-1527’inci sayfalarında yayımlandı. İki bölümden müteşekkil kanunun birinci bölümü 1526, ikinci bölümü 1527 numaralı kanun sayfasında yer almaktadır. 1526 sayfa numaralı kanunun birinci bölümünde; Çarlık dâhilindeki yabancı uyrukluların askeri ve imparatorluğunun muhafazasına dair diğer işlerde çalıştırılmalarını kapsamaktaydı. 1527 sayfa numaralı kanunun ikinci bölümünün muhtevası, birinci bölümde zikredilen uygulamalarının masraflarının imparatorluğun hazinesinden karşılanması içeriğini taşımaktaydı. Bu kanun maddelerinin tatbikinden ise Harbiye ve İç İşleri Bakanları sorumlu tutulmuştu (Sobranie uzakoneniy i rasporyajeniy pravitelstva , №182 ot 6 İyulya 1916.,st. 1526.Opubl. pokopii).

Bahse konu olan maddelerin uygulamaya sokulmasının gereği olarak cephe gerisinde orduya alınma çağrısı, Türkistanlılarda infial etkisi yaratmıştı. Çünkü Türkistanlılar, maruz kaldıkları vesayetinin ilk günlerinden itibaren vergi karşılığında sosyal yaşamlarını idame etme hususunda Çarlık idaresiyle anlaşmaya varmışlardı. Dolayısıyla söz konusu 1526 ve 1527 sayfalarda yer alan kanun maddeleri, Türkistanlıların Rus ordusu hizmetine alınacakları ve mezkûr anlaşmanın tek taraflı olarak sona erdirilmesi anlamı taşımaktaydı. Bu ahval içerisinde Türkistanlıların merak ettikleri en önemli husus, Rus ordusu emrinde hangi hizmet kademelerinde yer alacakları olmuş ve bu belirsizlik onların Rus idarecilerle tartışmalar ve sorunlar yaşamalarına neden olmuştu. Bu belirsizliğe son veren açıklama, Türkistan Genel Valisi A.N. Kuropatkin’in 28 Ağustos 1916 tarih ve 220 numaralı Türkistan’dan askeri işçi alımına dair emirnamesiyle son buldu. Kuropatkin’in imzalı adı geçen emirnamede; yolların tamiri, odun toplama-kesme, hayvanlara bakma, hayvanlara yem verme ve diğer işler olarak sıralanmıştı. Gene emirnamede Türkistanlıların cephe gerisinde yani savaş olmayan bölgelerde görevlendirilecekleri hususu da yer almaktaydı (Kopiya. RGVIA. F.165. Op.1. D.1553. L.1-2; 2ob.-3;3ob.-4;4ob.; 5;5ob.-6;6ob.-7;12-12 ob. 23 Avgusta 1916 g.).

Türkistan Milli Ayaklanmasının nedenleri arasında; Türkistan’da Rus kolonizasyonu, Rus idarecilerin tek taraflı yönetimi, arazi dağıtımındaki adaletsizlikler, mahkemelerdeki haksız kararlar, askerlikten muaf olan ahalden alınan ek yardımlar ve Türkistanlıların askerlikten muafiyet meselesi gibi birçok husus bulunmaktaydı (AVPRİ. F. Sredne Aziatskiystol. Op. 486. D.360 b. L. 5-5 ob., s.1-4, 8-13, 31-33. 21 Sentyabrya 1915 g.). Büyük resme baktığımızda zaten takriben 50 yıllık Çarlık idaresinde bulunan Türkistan’da Çarlık idaresinin baskı ve dayatmacı politikaları bölgeyi barut fıçısı haline getirmiş, son kıvılcımı da 25 Haziran tarihli fermanıyla Çar II. Nikolay çakmıştı. Protestolarla başlayan Türkistanlıların tepkileri akabinde ayaklanmaya dönüşmüştü.

Nitekim 25 Haziran fermanına Türkistanlılar önce protesto yoluyla itiraz ettiler. Ardından da ayaklanmaya başladılar. Ayaklanmalar nedeniyle Türkistanlılara ilk kurşun 5 Temmuz’da Semerkant vilayetine bağlı Hocent uyezdinde sıkıldı (RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4548. L. 88-88 ob. 17 Aprelya 1917 g.). Hocent’in ardından ayaklanmalar 8 Temmuz’da Fergana Vilayeti Hokand uyezdine, 9 Temmuz’da Andican ve Namangan uyezdinde, 11 Temmuz’da Taşkent’te, 13 Temmuz’da Cizak ve diğer bölgelere sıçradı

(Kopiya. GARF. F. 1807. Op. 1. D. 296. L. 10-13. 19 Noyabrya 1916 g.). Böylelikle tüm Türkistan ve bozkır bölgeleri ayaklanmaya katılmış ve tanıklık etmiş oluyordular.

Çarlık idaresinin ayaklanmaları bastırmak için silah kullanması, Türkistanlıları daha da öfkeliyordu, isyan hareketinin Semerkant vilayetinden sonra Sır Derya, Yedisu, Fergana, ve Hazar Ötesi vilayetlerine yayılmasına neden oldu. Batı Türkistan'ın beş vilayetinde vuku bulan isyan ya da diğer bir ifadeyle "Ürkün" katliamı da denilen Türkistan Milli Ayaklanmasına; gayr-ı Rus tüm Türkistan toplulukları iştirak etti. Böylece özgürlük ve vatan savunması düşüncesiyle başlayan Türkistan Milli Ayaklanması büyük trajedilere sebep oldu.

2. Yedisu Vilayetinde İsyanın Bilançosu ve Çözüm Önerileri

Semerkant, Fergana, Hazar Ötesi, Yedisu ve Sır Derya'da başlayan 1916 Türkistan Ayaklanması, Kulca ve Kaşgar Rus konsoloslarının raporlarında ifade edildiği üzere Çin ve İran sınırlarına kadar yayılmıştı (AVPRİ. F.Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28. L.14-15.).

Çarlığın baskı ve dayatmacı politikalarına karşı 5 Temmuzda milli bir karakterle başlayan Türkistan Ayaklanması hakkında Türkistan Genel Valisi Kuropatkin, Harbiye Bakanlığı'na göndermiş olduğu 17 Ekim 1916 tarih ve 1014 numaralı telgrafında; Yedisu'daki isyanın Pişpek, Prejeval ve Yarkent uyezdlarının güney kısımları haricinde tamamen bastırıldığı haberini bildiriyordu (Zaverennaya kopiya. GARF. F. 1467. OP. 1. D. 764. L. 13-14. Opubl. Po. dr. Kopii RGVİA. F. 400. OP. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 380-380. Ob. 17 Oktyabrya 1916 g.). Gene Kuropatkin, Çar'a sunulması için Harbiye Bakanlığı'na gönderdiği ayrıntılı raporunda; Hocent uyezdiinde Türkmen Youmudların başlattığı ayaklanmanın 28-31 Aralık 1916 tarihleri arasında General Madritov komutasındaki kuvvetler tarafından bastırıldığını ve silahlı çatışmaların sona erdiğini haber ediyordu (Kopiya. RGVİA. F.400. op.1. D.4548. L.1-15 ob. 22 Fevralya 1917 g.).

Türkistan Milli ayaklanmasının Ruslar lehine sonuçlanmasından hemen sonra bölgede zarar tespit çalışmalarına başlandı. Zira bölgedeki Rus ileri karakolu olarak adlandırabileceğimiz Rus kolonizatörlerin bölgede kalabilmeleri için meydana gelen hasarların tespit ve tanzimi, merkeze akışı devam eden gelirlerin azalmasıyla doğacak sıkıntılar, bölgedeki Rus otoritesinin yeniden tesis edilmesi gibi sebepler zarar tespit çalışmalarının ivedilikle yapılmasını elzem kılıyordu. Öyle ki daha Yomudların başlattığı isyan hareketi sonlandırılmadan bölgede zarar tespit çalışmalarına başlanmıştı.

Örneğin Taşkent'ten Türkistan Genel Valisinin, Tarım ve Harbiye Bakanlığı'na isyan devam ederken göndermiş olduğu maddi zarar gören Rus kolonizatörlerine yardım edilmesi talebine ilişkin 5 Kasım 1916 tarih ve 12 numaralı telgrafi buna emsal teşkil etmektedir:

"Hesaplarına göre isyan sırasında Yedisu'da 8.000 aile zarar görmüş, 8.000 aileden 6.000'i tüm mal varlığını kaybetmiştir. Bu ailelerin zararını hesaplamak için oluşturulan komisyon, bir üst komisyona yani Vilayet Komisyonuna bağlıdır. Komisyon üyeleri ve yöneticileri; göç idaresi, sulh hâkimleri, müfettişler ve din işleri mensubu katılımcılardan oluşacaktır. Vali, mağdur durumundaki insanların normal hayatlarına dönebilmelerinin temini için uyezd müdürlerinden ve göç idaresi memurlarından aldığı bilgiler neticesinde, aşağıda belirtilen şu tespitlerde bulunmuştur: Öncelikle evlerin tamiri için 300.000 ruble, tarım mevsimine kadar yaşamlarını idame ettirebilmeleri için 150.000 ruble, giyim için 62.000 ruble ve toprakların yeniden işlenmesi için Prejeval ve Yarkent uyezdlarına 40.000 pud⁸ buğday gerekmektedir." (Kopiya. RGVİA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 397-397. 5 Noyabrya 1916 g.). Böylece bölgede isyanın sebep olduğu ilk zararlar, tespit edilmiş oldu. Tespit edilen zararların karşılanması için kurulacak komiteler hakkındaki bilgi ve düşüncelerini Genel Vali Kuropatkin, Harbiye Bakanlığı'na bildirdi.

Bir başka zarar tespit çalışmasını da Yedisu'da Devlet Varlığı Yöneticisinin Göç İdaresi'ne sunduğu 17 Kasım 1916 tarih ve 14834 numaralı raporunda görmekteyiz. Söz konusu raporda isyan sırasında Rus

⁸ 16.3 kilograma denk gelen Rus ağırlık ölçü birimi.

ahalisinin tüm kayıpları, isyanda ölen ve kaybolan Ruslar, isyanda zarar gören Rus köyleri ve diğer yerleşim birimleri, isyancılara askeri birliklerin müdahalesi, isyan sırasında zarar gören Rus ahalisine yapılan yardımlar ayrıntılarıyla yazılıdır. Raporda zarara uğrayan köylerle ilgili özetle şu bilgi yer almaktadır:

“Yedisu Vilayetindeki Kırgız ayaklanmaları hakkında göç idaresine şunu bildiriyorum: Kırgızların ayaklanması Verniy uyezdinde 6 Ağustos'ta başladı. Sonra Pişpek, Prejeval ve Yarkent'e sıçradı. Verniy uyezdindeki Prigorniy (Çiyer), Sergiyevka, Vurgunya, Kastek ve Sergev köylerinde Kırgızların saldırısı neticesinde 42 köylü zarar görmüş bunların yedisi ölmüş ve diğerleri ise yağmalanmıştır. Verniy'deki bütün rayonlarda⁹ hayvanlar Kırgızlar tarafından kaçırıldı. Sergiyevka'da iki ev yakılmıştır” (Kopiya. RGIA. F. 396. Op. 7. D. 764. L. 55-69. s.1. 17 noyabrya 1916 g.).

Yedisu Rayonu Göç İdaresi Müdürü V. A. Gonçarev¹⁰, detaylı olarak hazırlamış olduğu raporunun devamında ise şu bilgilere de yer vermektedir:

“Pişpek rayonunda bulunan Yuriyev, Bistroyet, Belopiket, Orlov yerleşim bölgeleri zarar gördü, Novorosisk ise tamamen yıkıldı. Yuriyev yağmalanmış, Bistreyer'de 8 ev yakılmıştır. Belopiket'te mevcut evlerin yarısı, Orlov'da ise sadece 10 ev sağlam kalmıştır. Bu köylerin ahalisinden 35'i öldürülmüş, 14'ü yaralanmış, 21 kişi ise kayıp olmuştur. Saldırıya uğrayan mezkûr köy ahalisinin yerleştirildikleri yeni yerleşim yerleri ise şöyledir: Orlov, Belopiket, Bistroyet sakinleri; Mihailovska (Karabulak) Pişpek uyezdine, Novorosisk sakinleri; Samsonov Verniy uyezdine, Yuriyev sakinleri ise; Lebedinsk bölgesi Pişpek uyezdine yerleştirildiler. Yuriyev sakinlerinin İvanov'daki hayvanlarının bir kısmı kaçırılmıştır. En çok zarar gören köyler Novorosisk ve Orlov'dur. Novorosisk, tamamen yok edilmiş, Orlov'da ise sadece on ev ayakta kalmıştır. Yeni yerleşim yerlerine nakledilen köylülerin atları ve at arabaları haricinde tüm malları yağmalanmıştır. Novorosisk ve Orlov'daki köylülerin ibadethaneleri yıkılmıştır. Bu köyler haricinde 10 Ağustos tarihinde Kırgızlar, Gornokuliçevoy köyünün bir kısmını yağmalamışlardır.

Yağmaya maruz kalan köylülerin mallarının değeri, köylerden sorumlu genel idarecinin (volost) bildirdiğine göre şöyledir: “Yuriyev köyünde ölü sayısı 7 kişi, maddi zarar 402.386 rubledir. Bistroyet köyünde ölü sayısı 7, kayıp yok, maddi zarar 89.008 rubledir. Orlov köyünde 6 ölü, 6 kayıp, maddi zarar 552.087 rubledir. Novorosisk köyünde 11 ölü, 9 kayıp, maddi zarar 885.579 rubledir. Novo-Aleksadrov köyünde 2 ölü, 2 kayıp, maddi zarar 158.960 rubledir. Belopiket köyünde ölü ve kayıp yok maddi zarar 75.067 rubledir. Gorno-Kluçevo köyünde 2 ölü, 2 kayıp maddi zarar 65.645 rubledir”.

“Narin'dan, Prejeval uyezdinin rayonlarında zarar gören köyler; Stolipino, Baçino, Beloçar, Titov ve Hutor¹¹'lardır. Bu adı geçen yerleşim bölgelerinde toplam ölü sayısı 57'dir. Stolipino mültecileri Prigorniy, Kastek, Kazansko - Bogorodniy bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Verniy uyezdinde Vaçino köylüleri ise gemilerle Issık Gölden Prejeval'e nakledilmişlerdir. Prejeval rayonuna bağlı tamamen tahrip edilen köyler; Ozerno, Folbaum, Koltsovka, Gogolev, Varskaun, Tarhan, Kursk, Dolinka, Orto-Dolonot, Kamenka ve Hutorlar Başarin, Grigoryev, Parfenov'dur. Yağmalanmış ve yakılmış olan köyler ve Hutorlar; Bobrikov, Gorka, Razdelnoye, Otradno Svetlayapolina, İvaniçk, Vısıkoye, Berezvoye, Lizegubovka, Sokolov ve Valeriyenov'dur”.

Tamamen talan edilen köy sakinlerin birçoğu öldürülmüş, bir kısmı ise esir alınmıştır. Gonçarev Kırgızları, yapmış oldukları bu saldırılar neticesinde ne elde etmişlerdi sorusuna:

- “Her şeyi yok ettiler, eski köyleri tamamen tahrip ettiler.
- Çok sayıda Rus halkını öldürdüler.
- Köy ahalisinin bütün hayvanlarını kaçırdılar.
- Uyezde neden olunan zararın telafisi ancak 8 ile 10 sene arasında olabilir.

⁹ Rusya'da büyük şehirlerde yer alan yönetsel birim.

¹⁰ Vladimir Andreeviç Gonçarev, Devlet Duma Meclis Üyesi ve 1916 da Yedisu Vilayetinde İskân Komisyon Başkanı.

¹¹ Köylerden büyük yerleşim bölgelerine verilen ad.

• *Issık Göl vadisinin yeniden koloni haline gelmesi için her şeye yeniden başlamak gerekiyor. Buradan çok sayıda göç yaşanmamıştır. Tahmini olarak 10 aile göç etmiştir. Onlar da her şeylerini yitiren kişilerdir. Kırgızlar buğday toplamaya çıkan köylüleri öldürüyorlardı. 5 Ekim günü Grafpalin köyünden 4 kişiyi öldürmüşlerdir.”* cevaplarını vermiştir.

Çarlığın uyguladığı baskı ve dayatmacı politikalarına hiç değinmeyen Gonçarev, sunmuş olduğu raporunun devamında ise şu bilgileri vermektedir:

“Yarkent rayonuna tahrip edilmiş ve dağıtılmış olan köyler; Spiçev, Tavriçes, Vladislav, Kırasnoyarsk, Novo-Afon, Novo-Kiyev, Meşansk, bölgeler ise Çulak ve Medet’tir. Bu köy ve bölgelere mensup 11 kişi öldürülmüş, 6 kişi yaralanmış, 23 kişi ise kayıp olmuştur. Meşansk köy sakinleri, Cuncin’e, Kırasnoyarsk köylüleri Bogoslov’a, Golubev ve Vladislav köylüleri Petrapavlovskaya’ya, Tavriçesk köylüleri Yarkent’e, Novo-Kiyev köylüleri Golubev’e ve Petrapavlovskaya’ya, Çulak sakinleri Podgornen’e, Spiçev ve Novo-Afon köylüleri Calanaş’a yerleştirilmişlerdir”.

Gonçarev, Yarkent’teki Kırgızların isyanıyla ilgili olarak Yarkent rayon yöneticisi Şavrov’un verdiği bilgileri, raporunda şu şekilde vermektedir:

“Türkistan’ın tüm güneyinde Podgorniye, Ketmen Dağı ve Kuvluk’a kadar Prejeval uyezdinde Kara Kırgızlar tarafından isyan başlatılmıştır. Alban soyundan gelen Kırgızlar ve Verniy uyezdi Kırgızları da bu isyana katılmışlardır. Bu rayonda bulunan köyler; Spiçev, Novo-Afon, Tavriç ve Çulak’tır. Çulakta’ki değirmenler tahrip edilmiş ve isyancılara karşı hiçbir direniş gösterilmemiştir. Girişilen isyan hareketinin karakteri hırsızlıktır. Saldırıyorlar, karşılık verdiğimizde erkekler ve kadınları dövüyorlar, dalga geçiriyorlar, kadınlara tecavüz ediyorlar, ellerini veya ayaklarını öptürmeye zorluyorlar. Çocukların öldürülmesi ve evlerin yakılması da isyancıların eylemleri arasında yer almaktadır. Yeteri kadar dalga geçtikten sonra değerli eşyaları, hayvanları, buldukları buğdayları çalıp, evleri yakıp, bölgeyi terk ediyorlardı. Yağmalanmış olan bu köylerin ve köylülerin zararı henüz hesaplanmadı” (Kopiya. RGİA. F. 396. Op. 7. D. 764. L. 55-69. s.3-20. 17 Noyabrya 1916 g.)

Arazileri ellerinden alınan, maddi varlıklarına el konulan, öldürülen, sürgün edilen, soykırıma maruz kalma korkusuyla Çin ve Doğu Türkistan’a zorunlu göçe razı olan ve Çarlık askerleri tarafından öldürülen 12.000 Türkistanlının katlinden resmi kayıtlara bakıldığında Gonçarev bi-habermiş gibi yansıtmışsa da işin aslı böyle değildir. Yazmış olduğu raporun her satırında taraflı ve sömürgeci bir zihniyete sahip olduğundan kendisini hemen ele vermektedir.

Oysaki 1910 yılına ait Rus resmi yazışmalarında Türkistan’daki gayr-ı Rus unsurların askerlik hizmetine alınmaları hususunda bölge yöneticileri tarafından yapılan değerlendirmelerin Türkistan Genel Valiliği’nde siyasi memur olarak görevli siyasi memur S.V. Çirkin’in¹², Rusya Dış İşleri Bakanı - 3. Siyasi şube müdür yardımcısı V. O. Fon Klemm’e¹³ göndermiş olduğu Türkistanlıların askere alınmaları ve bu konu hakkındaki düşüncelerini içeren 10-19 Ocak 1916 tarih ve 34 numaralı raporda, Türkistan Kimin? Sorusunun cevabını bulmak mümkündür. Raporda ifade edildiği üzere Türkistan coğrafyasındaki gayr-ı Rus halkaların zorla askere alınmaları, bu halklar arasında *“Asya, Asyalılar içindir”* düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Türkistan coğrafyasında görevli valilerin bölge hakkındaki değerlendirmeleri hususunda İç İşleri Bakanlığı’na göndermiş oldukları 13 Kasım 1910 tarih ve 1575 numaralı belgenin muhtevasında da, gayr-ı Rus unsurlar arasında *“Asya, Asyalılar içindir”* düşüncesinin nasıl doğduğuna dair bilgiler yer almaktadır (AVPRİ. F. Sredne aziatskiystol. Op. 486. D.340 b. L. 9-16. 10 Yanvarya 1916 g.). Türkistan’daki gayr-ı Rus halklar arasında doğmakta olan *“Asya, Asyalılar içindir”* düşüncesini aleyhlerine bir gelişme olarak gören Çarlık rejimi, bu düşünceyi görmezlikten geliyordu.

¹² Sergey Vissarianoviç Çirkin (1875–1943). Türkistan Genel Valiliği’nde Dış İşleri Bakanlığı yetkilisi(1915).

¹³ Vilyam (Vasilij) Oskaroviç Klemm (21.05.1861 – 16.09.1938). Devlet Duma Meclis Üyesi.

Yedisu Rayonu Göç İdaresi Müdürü Gonçarev'in bölgedeki zarar tespitine yönelik raporuna dönecek olursak şu bilgiler yer almaktadır: *Yedisu'da zararın tespiti için 12 Eylül 1916 tarih ve 537 numaralı kararla bir komisyon kurulacaktır. Kurulan komisyonun üyeliğinde; uyezd müdürü ve yardımcısı, sulh hâkimi, göç idaresi üyeleri, kilise üyeleri, şehirlerde ve köylerde şehir ve köy ahalisi tarafından seçilen 3 üye ve bir polis memuru bulunacaktır*". Fakat isyanın mali boyutunu hesaplayacak kurullardan raporda bahsedilmemektedir (Kopiya. RGİA. F. 396. Op. 7. D. 764. L. 55-69.22. 17 Noyabrya 1916 g.).

Raporunun devamında Gonçarev şu bilgileri vermektedir:

"Ben Petrograd'a telgraf gönderdim ve bu olayda zarar görenlere Rusya'da yurtlarını terk etmiş olan diğer mültecilerle eşit statü verilmesini istedim. Daha onay gelmediği için isteğimi tekrar hatırlatmak istiyorum. Gitmiş olduğum Prejeval uyezdinin eski sakinlerinin de aynı statüyü alabilmeleri için bakanlığa yani Petrograd'a telgraf gönderdim. Sayın bakan, bu isteğe cevap olarak 2901 numaralı yazısında şunları yazdı: Kırgızların isyan hareketinden zarar gören ve on yıldır bu topraklarda yaşayan ahaliye, beş yıllık mülteci statüsü verilmesini kabul ediyorum. Bu statü 10 Ocak 1918 yılında başlayacak, yetkili mahkemeler söz konusu mültecilerin kayıtlarını yapacaktır".

Bu ilgili yazının gereği ile alakalı olarak Gonçarev'in bakanlıktan yeni talepleri şunlardı: *"Şuan bana 150.000 ruble verilmiş, bu paranın 82.050 rublesi ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. 11.500 ruble ise masraflar için harcanmıştır. Bundan başka bakandan Kırgızların isyanında zarar gören mezkûr ahalinin sayısının 18.000 olup, bu yılın Ekim ayına kadar onlara mülteci statüsünün verilmesi talebinde bulundum. Talebimde yer alan 18.000 kişinin masrafları için yazmış olduğum yazıya henüz cevap gelmedi. Bunların haricinde isyandan zarar görenlere, kanunda yer alan mülteci statüsündeki haklara göre ücretsiz odun verilmesini de talep ettim. İsyanda zarar görenlerin maddi kayıplarının tespiti için dört istatistik çalışma grubu oluşturuldu. Bu çalışma gruplarından birincisi Pişpek uyezdinde, ikincisi Yarkent uyezdinde ve diğer ikisi ise Prejeval uyezdinde için çalışacaktır. Dört kişiden oluşan gurubun masrafları, rayon bütçesinden karşılanmış ve bakanlık onlara masrafları için 8.100 rubleye kadar harcama izni vermiştir. Çalışmak üzere bölgelere giden grupların amacı, isyan zararın miktarını tespit etmektir. Özel Uyezd Komisyonu ile birlikte görev yapacak özel komisyonlar askeri vali tarafından kurulmuştur. Buğdayın toplanması için tüm şartlar oluşturulmuştur. Bu şartların oluşturulması için rayon ve uyezd yöneticisi ile birlikte eğitimcilerin yardımıyla bu işi gerçekleştirmişlerdir. Pişpek'te eğitimci Stolarenko, Prejeval de eğitimci Karakaş, Yarkent'e ise gönüllü yabancıların ve buraya gelen köylülerin yardımıyla buğday toplanmıştır. Verniy rayonu yöneticisinin bildirdiğine göre hemen hemen tüm buğday toplanmıştır. Aynı anda Verniy'de göç idaresinin Sofiyski ve Nadejdin istasyonlarında bulunan Kossak sakinlerine yardım edilmiştir. Çünkü bu istasyonlarda yaşayan Rus Kazaklar'ı, Kırgızların isyanlarını bastırmak için ölüm riskini göze almışlardı. Bu yüzden onların buğdaysız kalma riskleri ortadan kaldırılmıyordu. Burada buğdayın toplanması İvanov'un araçlarıyla gerçekleştirilmiştir. Benim öneride bulunduğum gibi isyandan zarar görenlerin zararları ancak onlara, mülteci statüsü verilmesiyle karşılanabilir. Kredi verirlerse de bu işi gerçekleştirebiliriz. Örneğin Rusisk ve Sibir guberneyalarında bulunan mülteciler için olduğu gibi, burada da uyezd mülteci komitelerin oluşturulmasına ve bunların merkezinin de Verniy'de baş Guberneya Komitesi olmasına karar verilmiştir. Sofiyski ve Nadejdin istasyonlarında bulunan Kossak sakinlerine mülteci statüsü verilince, bu insanlar kışı geçirdikten sonra, onlara ilkbaharda ekim yapmaları için gerekli olan tüm malzemelerin verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde kayıplarını telafi edebilirler ancak onlara; zirai makineler, ekim için tohum, işçi ve hayvan için ihtiyaç duydukları şeyler verilecek mi? Buraya gönderilen istatistik grupları, uyezd komisyonlarıyla birlikte bu duruma tam cevap vermeye çalışmalıdırlar. Araç gereçler ve onların verdiği bilgi üzerine hareket etmemiz gerekiyor. Göç idaresi, bu duruma nakdi olarak bölgede kredi vermek şartıyla katkı sağlamalıdır. Ayrıca zirai makinelerin bölgeye gönderilmesi ve ziraat için gerekli araç - gereçler ve her türlü malzemenin teminine dair çalışma yapılmalıdır. Bu ancak göç idaresinin guberneyada, uyezd yöneticileriyle birlikte hareket etmeleriyle mümkün olabilir. Son olarak isyan sırasında şehir abluka altına alındığında Prejeval alt bölge yöneticisi Şebelin'nin Kırgızlar ile savaşırken gösterdiği kahramanlık, şehrin muhafazasında mühendis Simirnov ve teknisyen Golevin'in gayretlerinden özellikle bahsetmek isterim. Bu*

gayretlerinden dolayı Şebelin'e; Svetoy Georgy (Kutsal Georgy) nişanı, Golovin'e ise Astsubay Çavuş rütbesi verilmiştir" (Kopiya. RGİA. F. 396. Op. 7. D. 764. L. 55-69. s. 24-26. 17 Noyabrya 1916. g.)

İsyan sırasında ateşe verilen mahallerin incelenmesi ve zarar görenlerin ifadelerine başvurulmasıyla zarar gören mahaller hakkında araştırmalar yapıldı. Yapılan araştırmaların sonuçları aşağıdaki (zarar ruble olarak hesaplanmış) tabloda yer almaktadır:

Tablo 1. Verniy, Yarkent, Pişpek ve Prejeval Uyezdlerinin Zarar Tablosu (RGVİA. F.400.Op.1.D.4639.L.93. Ne rancee 1917 g.)

Uyezd	Verniy			Yarkent			Pişpek			Prjeval			4 Uyezde		
	Ciftlik sayısı			Ciftlik sayısı			Ciftlik sayısı			Ciftlik sayısı			Ciftlik sayısı		
	Zarar görenler	Ateşe verilenler	Bildirilen zarar miktarı	Zarar görenler	Ateşe verilenler	Bildirilen zarar miktarı	Zarar görenler	Ateşe verilenler	Bildirilen zarar miktarı	Zarar görenler	Ateşe verilenler	Bildirilen zarar miktarı	Zarar görenler	Ateşe verilenler	Bildirilen zarar miktarı
İskâncılar	506	-	182.422	354	210	2.045.526	1660	345	3.316.431	2.728	685	800.70888	5.248	1240	13.552.267
Eski Sakinler	-	-	-	-	-	-	1253	108	3.240.306	2.103	671	9.929.666	3266	979	13.169.971
Kossaklar	1	-	23.400	302	50	1.097.974	138	10	281.448	115	170	89.492	556	60	1.492.314
Diğer halklar	-	-	-	17	4	237.989	46	2	168.039	856	80	2.374.844	919	36	2.780.872
Toplam:	507	-	205.822	673	264	3.381.489	3.097	465	7.006.224	5.712	1.586	20.401.889	9.989	2.315	30.995.424

Yukarıdaki tabloya göre Verniy, Yarkent, Pişpek ve Prejeval uyezdlerindeki kolonizatör, Rus Kossakları ve diğer halklar zarar görmüş, çiftlikleri yakılmıştır. Örneğin Yedisu vilayetinde yakılan çiftliklerinin sayısı 12.304, zararın maliyeti ise 30.995.424 ruble olarak ilgili komisyonlar tarafından hesaplanmıştır. Türkistan'ın diğer dört vilayetinde de büyük zarar olmakla birlikte isyandan en büyük zararı, Yedisu vilayeti görmüştür. Ama Türkistanlıların maddi zararları Rusların zararları gibi tespit ve hesaplanması yapılmamıştır. Çünkü isyan zararları tespit komisyonlarının hiçbir tutanağında bu tür bilgiler yer almamaktadır.

3. Geçici Hükümet Döneminde İsyana Bakış ve Çözüm Önerileri

Rusya’da çarlık sona ermiş, geçici hükümet iş başına gelmişti. Aslında hem Rusya hem de Türkistan Genel Valisi Kuropatkin için en zor ve en uzun yıl 1917 yılıydı. Çarın tahttan feragatiyle Knez Lvov, Devlet Duması Yürütme Komitesi tarafından bakanlar konseyi başkanı olarak seçilmiş, Guckov ise Harbiye Bakanı olmuştu. Çarlık sonrasının ilk dönemlerinde ülkede belirsizlik, düzensizlik, huzursuzluk ve kaotik bir ortam hâkimdi. Türkistan son genel Valisi A. N. Kuropatkin, Çarlığın çöküşü, Geçici Hükümetin başa gelişini, günlüğünde, “6 Mart (1917) Taşkent” başlığı altında şu şekilde kaleme almıştır:

“1 Mart günü, saat 19.00’da, yeni kararlar alınması için gerçekleştirilen bir toplantıda, Taşkent Demiryolu Başkanı mühendis Mazurovsky’den telgraf aldı. Telgrafta; Devlet Duması dağıtılmış, yerine, Rodzianko, Devlet Duma’sı İcra Komitesi’ni kurmuş, (bakanları tutuklayarak) İcra Komitesi’nin idaresini eline almış ve Mühendis Bublikov’a Demiryolları Bakanlığı’ni geçici olarak devralmasını emrettiği yazılıydı. Aynı zamanda posta ve telgraf hizmetleri de yeni hükümetin eline geçti. 4 - 5 Mart tarihlerinde Çar’ın tahttan çekilmesi, Mikhail Aleksandroviç’in (O, Çarın tahtan çekilmesi üzerine yerine geçmesi beklenen namzet kişidir.) kurucu meclis toplanmadığı ve Rusya için yönetim şeklini belirlemediği sürece tahtı kabul etmeyi reddetmesi haberi netleşti. Çar tahtan çekildiğinde Prens Lvov’u, Bakanlar Konseyi başkanı olarak atadı. Bu yasa ile Lvov’un bakanlığı meşrulaştı. Guchkov, Harbiye Bakanı olarak atandı. Çar’ın aldığı karar üzerine, bölgede yeni hükümete tam olarak itaat yönünde bir emir yayımlandı”.

Günlüğünde Kuropatkin, Rusya’daki devrimin Türkistan’a yansımalarını şöyle ifade etmektedir:

“Petrograd’da, İşçi ve Alt Kademelerin Temsilcileri Konseyi tarafından büyük, belki de belirleyici bir güç ele geçirildiği için durum karmaşıktır. Yeni hükümet organındaki bu tehlikeli büyümenin yankıları bize ulaştı. Taşkent’te, organize edilen İşçi Konseyi, kendi aralarında İcra Komitesi seçti. Orduda, her birlikten 100 kişiden 1 kişi olmak üzere Temsilciler Konseyi kuruldu. Henüz özel bir konuşma yapılmadı. Ama özellikle Türkistan’da on milyonluk nüfusun içerisinde yer alan Rusların bu nüfusun üçte birini oluşturduğu Asya’da, terörist eylemlere maruz kalma tehlikeleri olabilirdi. Oradaki yöneticilerle sürekli görüşüyorum, birliklerle konuşuyorum, onlara her türlü ayaklanmalardan uzak durmalarını öneriyorum. Petrograd’daki İşçi Konseyinin yeni hükümetin programından memnun olmaması ve demokrasiye geçiş için talepte bulunması durumu tehlikelidir. Çünkü bu durum, Türkistan’a sığırayıp cephelerde çöküş ve yenilgiye neden olabilir. Yeni hükümetin emri olmadan, Türkistan bölgesindeki eski hükümetin programında bir değişikliğe izin vermeyeceğim.” (Karataş, 2021: 103-104)

Geçici Hükümet başa geldiğinde Türkistan’a yönelik ilk müdahalelerinden biri Genel Vali Kuropatkin’i ev hapsine almak oldu. (Krasny Arhiv, 1927: 61). Kısa süre sonra ev hapsi cezası sonlandırılan Kuropatkin, başkent Petrograd’a döndü. Aslında o, ev hapsinden, Türkistan ise ondan ve onun yaptıklarından kurtulmuştu. 25 Haziran 1916 fermanyla gelen baskı ve dayatmacı politikalar, Çar II. Nikolay’ın tahtan çekilmesiyle eski işlevini kayıp etmeye mahkûmdu. Çünkü Rusya’da yetkiyi eline alan geçici hükümet, Çarlığın bu kötü mirasına ortak olma düşüncesinde değildi. Çarlık rejiminin yok etmeye çalıştığı Türkistanlılara “genel af” çıkarılması geçici hükümetin bu konudaki tutumuna emsal teşkil etmektedir.

Geçici Hükümetin Duma’nın 33. Maddesine dayanarak önce adalet daha sonra harbiye Bakanı Kerenskiy¹⁴ başta olmak üzere 35 Duma Üyesi, Bakanlar Kurulu, İç İşleri Bakanı’na göndermiş olduğu, Türkistan ve bozkır bölgelerinde mecburi işçi alımı neticesinde çıkan ayaklanmaların soruşturulması ve bu soruşturuların yapılmasına dair meclis kayıtlarında bulunan 17 IV / 5. bölümdeki 227, 228, 229 numaralı

¹⁴ Aleksandr Fedoroviç Kerenskiy (22.04.1881-11.06.1970). Adalet Bakanı (02.03.1917). Askerî ve Deniz Bakanı (05.05.1917). Geçici Hükümet Başkanı (08.07.1917). Başkomutan (30.08.1917). 1917 yılında Geçici Hükümet Dumasının Üyesi, Petrograd Kurul Başkan Yardımcısı, Adalet Bakanı, Askerî ve Denizcilik Bakanı, Geçici Hükümet Bakanı.

dilekçeler, Çarlığın Türkistan'da yürüttüğü siyasetin iflâsı anlamına gelmekteydi. Söz konusu dilekçelerde özetle şu hususlar yer almaktaydı:

a) “Harbiye Bakanlığı'nın 25 Haziran tarihli fermanının yayımlanmasının, kanunnamenin 71. maddesine uygun olmadığını bilmiyor musunuz?

b) Bu emrin uygulanmasında İç İşleri Bakanı yetkisini aşmıştır. Harbiye Bakanı ise buna göz yummuş, bu durum devlet için büyük bir zarar meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunları biliyor musunuz?

c) Bu kanunun uygulandığı sırada alt rütbelilerin cinayet işlediklerini biliyor musunuz? Eğer bunları biliyorsanız bu duruma karşı neler yaptınız? Yetkilerini aşanları ve Rus İmparatorluk kanunlarını uygulamayan kişilere ne yaptınız?” (Kopiya. GARF. F. 1807. Op. 1. D. 296. L. 10-13. 19 Noyabrya 1916 g.).

Aslında bu sorular Çarlık rejiminin Türkistan'da uyguladığı yanlış politikalar ve bu politikaların Türkistan'da neden olduğu adaletsizlikler neticesinde Türkistan isyanına nasıl sebebiyet verildiğini göstermektedir.

Türkistan'da görevli genel vali, Rus memurları, Tarım Bakanlığı temsilcisi, Göç İdaresi memuru, Türkistan Komitesi gibi yetkililer, Türkistan'da asayişin sağlama, Rus ve gayr-ı Rus unsurların birlikte yaşayabilmelerinin temini, Rus devletinin bölgedeki varlığı gibi önemli konuların yoluna sokulması için geçici hükümete acil kodlu çok sayıda yardım taleplerinde buldukları ayrıntılı rapor ve telgraflar göndermişlerdir. (RGVİA. F. 400. Op. 1. D. 4539. L. 46.30. 26 Aprely 1917 g.; Op. RGVİA. F.400.Op.1. D.4639. L.5. Aprely 1917 g.; RGVİA. F.400. Op.1. D.4639. L.59-62. 24 Maya 1917 g.; RGVİA. F.400. Op.1. D.4639. L.89-90. 24 İyunya 1917 g.; RGVİA. F. 1291. Op. 84, D. 57, L. 2-13. 27 İyunya 1917 g.).

İsyanın zararlarının karşılanması Rus devletinin lehine olduğundan, Rusya içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara rağmen zararları tanzim etme yoluna gitmişti.

Semerkant'ta başlayan Türkistan Milli Ayaklanması daha sonra diğer vilayetlere sıçradı. Fakat isyan en şiddetli olarak Yedisu'da yaşandı ve gerek Ruslar ve gerekse Türkistanlıların sahip oldukları tüm varlıkları yanıp kül oldu. Çarlık sonrası idareyi ele alan geçici hükümet, yanan bölgede yeni bir düzen kurmak niyetindeydi. Bölgedeki Rus Devlet'inin varlığı da buna bağlıydı. Bu hayati durum Türkistan'da görevli tüm Rus yetkililer tarafından hazırlanan raporlarda, geçici hükümete hatırlatılmaktaydı. Örneğin Türkistan'da isyan sonrasında huzuru sağlamaya yönelik çalışmaları yapan Türkistan Komitesinin önerilerinin Harbiye Bakanlığı'nda yapılan toplantıda kabul edilmesiyle, konu Bakanlar Kurulunda tartışılmaya sunulması bu varlığın korunmasına yönelik çabanın ürünüydü. Harbiye Bakanlığı yapılan toplantıda Yedisu Vilayetinde 1916 yılındaki isyanda zarar gören Ruslar ve Kırgızlara maddi yardım yapılmasına dair 8 Temmuz 1917 tarihinde alınan kararlar bu endişenin ürünüydü.

Harbiye Bakanlığı'nda yapılan toplantıya; Harbiye Bakanı Yardımcısı Albay Knyez Tumanov¹⁵ başkanlığında, bakanlığın üyeleri, Tarım Bakanlığı Göç İdaresi Müdürü G. F. Çirkin, Devlet hazinesi Müdürü A. İ. Efimoviç, Devlet Denetleyicisi Başmüfettişi N. D. Nikoforovski, Adalet Bakanı ve yardımcısı E.İ. Gausman, İç İşleri Bakanı Toprak İşleri Memuru P. V. Vdzenskiy, Türkistan Komitesi Üyesi Tümgeneral Davletşin¹⁶, Genelkurmay Asya Kısmı Müdürü Albay A. V. Strelbitski katılmışlardı. Toplantının amacına değinen başkan daha sonra toplantının konusunu ve Harbiye Bakanı'nın verdiği bilgileri toplantıdaki üyelere açıklaması için sözü Asya Kısmı Başkanı Albay Strelbitski'ya bırakmış, Strelbitski'de toplantının amacı hakkında şu sözleri sarf etmişti:

¹⁵ G.A. Tumanov (1856-?) - Knyaz, Korgeneral, Harbiye Bakan Yardımcısı.

¹⁶ Abdelaziz Abduloviç Davletşin (20.07.1861 – ?.02.1920). Tümgeneral, Genelkurmay Asya Bölümü komutanı (31.07.1917).

“Bu toplantıda anlaşıldı ki, 25 Haziran 1916 fermanı sonucunda ortaya büyük isyanlar çıktı. Bu da eski hükümetin suçuydu. Bu isyanda Alman ajanlarının eli de vardır. İsyanın en önemli sebebi, eski yerli yöneticilerdir. Daha sonra Kırgızların topraklarının ellerinden alınması göçebeler arasında bir ayaklanmaya neden olmuştur. Bu ayaklanmalar büyüdü ve dört uyezdde isyan şeklini aldı. Bu uyezdlerde çok sayıda Rus yaşamaktaydı. Rusların hazırlıksız olmaları ve burada askerlerinin olmamasından dolayı Kırgızlar, Rusları dövmeye başladılar. Onların evlerini yaktılar, mallarını da yağmaladılar. Taşkent’ten gelen ordular isyancılar ile mücadele ettiler. İsyancılar ilk başta savaştılar sonra Çin’e kaçmaya başladılar. İsyan bastırıldı. Ama isyan sonucunda 10.000 Rus çiftçi zarar gördü. Yaklaşık 3.000 civarında Rus öldü. Çok sayıda Rus esir edildi. Kırgızlar da çok kayıp verdi. Hem Rus orduları tarafından hem de Çinliler tarafından zarar gördüler. Merkezi hükümet isyanı bastırdıktan sonra bu bölge için yeni tedbirler aldı. Alınan bu tedbirlerin en başında, merkezi hükümetin yardım konusudur. İkinci önemli konu, Kırgızların eski topraklarının Ruslara verilmesi ve bu topraklarda beş Kossak stanistası kurulmasıydı. Bu konular görüşüldüğü sırada Rusya’da darbe oldu ve buna izin verilmedi. Başa gelen Geçici hükümet, eski hükümetin bu konuda haksız olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Kırgızlara genel af çıkardı. Daha sonra Türkistan Komitesi’ne bu Kırgızların eski topraklara dönebilmeleri ve Rus ahalisiyle de barıştırılmaları için emir verdi. Türkistan Komitesi iki üyesine; Tanıspayev ve Şıkapkiy’ye¹⁷ görev verdi. Görevleri bölgede incelemelerde bulunarak en kısa zamanda çözüm bulmalarıydı. Tanıspayev ve Şıkapkiy yapmış oldukları incelemeler neticesinde bu görevin sonunda Yedisu Vilayetinde Kırgızların toplantısını yaptılar. Toplantıda konuşulan konu ve alınan kararlar şöyledir:

- a) Çin’den gelen Kırgızlara önce toprak verilmesi sonra da maddi yardımda bulunması gerekmektedir.
- b) Toplantıya katılan Türkistan Komitesi üyeleri, Kaşgar rayonundan dönen Kırgızlar için seçilen bölgelerin Ruslardan uzak olması gerektiğini ve bunların Pişpek ve Prejeval uyezdlerine yerleştirilmelerini, Kulca’dan gelenlerin ise geçici olarak Verniy uyezdinin doğusunda, Yarkent uyezdi Larakorinsk ve Beskorogay vadilerinde yerleştirmelerinin daha uygun olacağını ifade etmişlerdi.
- c) Türkistan Komitesi bu kararları hemen uygulamaya başladı ve Geçici hükümete gönderdiği 147 numaralı telgrafta; Kırgızların Çinliler tarafından yağmalandıkları hayvan, yiyecek ve giyeceklerinin kalmadığı bildirilmekteydi. Bu Kırgızların daha önce belirtilen bölgelere yerleştirilebilmeleri için her aileye 100 ruble yardım yapılmasıyla mümkün olur. Tahminen 50.000 aile olduğundan bu yardım için 5.000.000 milyon ruble gerekmektedir. Türkistan komitesine göre bir tek bununla da sorun çözülmüyordu. İsyanda maddi-manevi zarar gören Ruslar, Kırgızlara çok kinli olup bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için Rusların gördükleri zararlar da karşılanmalıdır.”

Bu konuda yapılan incelemeler neticesinde varılan istatistiklere göre 4 uyezdde 9.989 çiftlik zarar görmüş olup, biraz abartılı olsa da, toplam zarar meblağı 31.000.000 ruble civarında hesaplanmıştır. Türkistan Komitesi başkanı N. N. Şepkin¹⁸, ilk başta 2.700.000 rublenin gerekli olduğunu belirtmiş, daha sonra bu rakamın 9.000.000 ruble olduğunu açıklamıştır. Bu paranın 1.200.000 rublesini evlerin inşaatı için, 7.500.000 rublesini diğer harcamalar için merkezden istemiştir. Bu bağlamda ortalama olarak zarar gören her çiftçiye 750 ruble verilecektir.

Ayrıca Türkistan Komitesi ilk başta 5 milyon ruble verilmesini ve diğer zararlarının da ne zaman ödeneceğinin açıklanmasını hükümete önermiştir. Çünkü bu açıklama Ruslar arasında sakinleşmeye neden olacağı düşünülmekteydi. Toplantıda Knez Tumanov ve Harbiye Bakanı A.F. Kerenskiy, bu sorunun çözülmesinin büyük politik önemi ve Türkistan’ın Rus devleti için çok önem taşıdığı vurgusunda bulunmuşlardır. Bu yüzden başta Yedisu Vilayeti olmak üzere bölgenin normal hayata dönmesi mühim bir mesele olarak görülmüştür. Buna bağlı olarak eski hükümetin yanlışlarından dolayı çıkan Rus-Kırgız sorunlarının çözülmesi için adımların atılması istenmektedir. Maliye Bakanı ve Devlet Denetleme Başkanı

¹⁷ Orest Aveniroviç Şkapskiy (1865–1918) Geçici Hükümetin Özel Türkistan Komitesi Üyesi (08.03.1917).

¹⁸ Nikolay Nikolayeviç Şepkin (07.05.1854 – 15.09.1919). Geçici Hükümetin Özel Türkistan Komitesi Başkanı (07.04.1917).

da bu konunun çok önemli olduğuna dair adı geçenlerle hemfikirdir. Ama onlar zararların ödenmesinin yanlış olduğunu düşünmektedir. Çünkü devlet hazinesinde bu ödemeyle bir açık oluşacağı, daha sonra diğer Rus bölgelerinde de aynı şeyi talep edileceğinden dolayı ödemeye karşı çıkmışlardı. Onlar, “Devlet tabii ki buradaki sorunu çözmek istiyor; ama Türkistan Komitesinin seçtiği yol yanlıştır. Devlet sadece her şeyini kayıp edenlere yardım etmeli, bunun için de bölgede komiteler kurulmalıdır.” fikirlerini ileri sürmüşlerdi.

Toplantıdaki diğer üyeler Maliye Bakanı'nın düşüncelerinin doğru olduğunu; fakat yine de eski hükümetin yaptığı yanlışları yeni devrim hükümetinin düzeltmesi gerektiği fikirlerinde ısrar etmişlerdir. Tartışmaların yaşandığı toplantının sonucunda, bölgeye iki yönden yardım edilmesi kararı alındı. Buradaki her bir aileye 500 ruble, evi olmayanlara ek olarak 500 ruble verilmesi alınan kararlardan. Böylelikle isyan zamanı evleri yakılan 2.300 çiftlik sahibinin her biri 1.000 ruble alacaktı. Diğer 7.700 çiftlik sahibi ise 500 ruble alacaklardı. Bu da toplam 6.150.000 ruble etmektedir. Bu yardım tabii ki eskisi gibi büyük çiftlik kurmaya yeterli olmayacaktı; lakin Rus hazinesi daha fazla yardım yapacak güçte değildi. Çünkü daha Çin'den dönen Kırgızlara da 5.000.000 ruble verme düşüncesi vardı. Bu yüzden Rus ahaliye yardım amaçlı verilen para yeterli olmazsa, onlara istedikleri zaman borç kredi alabilme hakkı tanınacaktı. Alınacak borç kredinin ne kadar olacağı ise Türkistan Komitesi tarafından belirlenecekti. Ayrıca arar gören çiftliklerin hangi malzemeye ihtiyacı varsa, bu malzemelerin piyasa değerinden hesaplanarak bahsi geçen kredi verilecekti.

Çin'den dönen Kırgızlara verilecek paraya ise toplantıda itiraz edilmedi. Türkistan Komitesinin söylediği gibi para yardımı haricinde bir de, Ruslar ile Kırgızların ilişkisini düzeltmek için bir açıklama yapılacaktı. Bu açıklamada, Ruslar ve Kırgızlara toplam ne kadar maddi yardım yapılacağı bilgisi de yer alacaktı.

Yukarıda tartışmalara neden konular hakkında toplantıda alınan nihai tavsiye kararları şöyledir:

1. *Yedisu Vilayetinde isyanda zarar gören Rusların her birine çiftlik başına 500 ruble verilecek.*
2. *Evleri yakılan Ruslara artı olarak 500 ruble daha olmak üzere toplam 1000 ruble verilecek.*
3. *Bu birinci ve ikinci maddelerde yer alan masraflar için toplamı 6.150.000 ruble devlet hazinesinden verilecek. Yedisu Vilayetinde yaşayan Ruslara faizsiz kredi hakkını verilmesi (3. madde)*
4. *Türkistan Komitesi yaptığı araştırma sonucunda bu kredinin miktarını belirleyecektir*
5. *Çin'den dönen 50.000 Kırgız ailesine, her bir çadır başına 100 ruble olmak üzere toplam 5.000.000 milyon ruble devlet hazinesinden verilecektir.*
6. *Türkistan Komitesinin bütçesine birinci, ikinci ve altıncı maddenin gerçekleştirilmesi için 11.150.000 ruble aktarılacaktır.*
7. *Geçici hükümetin bu kararı Yedisu Vilayeti sakinlerine açıklanacak ve onlar barışa davet edilecektir (madde 1-7).*

Bu toplantıda alınan kararların yanına yasal dayanak olarak kanun maddeleri ek olarak yerleştirilmiştir.” (RGVIA. F.400. Op.1. D.4639. L.102-106. 8 İyulya 1917 g.).

Toplantıda üyelere isyanın tüm safhalarını içeren bilgiler, yardımın amacı, yapılacak yardımın miktarı ve yasal dayanakları açıklandı. Bu toplantıda alınan kararlar tavsiye niteliğindedir. Daha sonra Türkistan Komitesi'ne devlet hazinesinden Ruslara ve Kırgızlara yardım için 11.150.000 rublenin gönderilmesi hakkında yukarıdaki toplantı kararları, 14 Ağustos 1917 tarih ve 910 numaralı yazıyla Genelkurmay Asya Kısmı Bölümüne gönderildi. Türkistan Komitesi'ne, devlet hazinesinden Ruslara ve Kırgızlara yardım için 11.150.000 rublenin gönderilmesi hususundaki tavsiye kararı, 8 Temmuz 1917'de Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Arhangelskiy¹⁹ ve Asya kısmı Komutanı Tümgeneral Davletsin katıldığı bir toplantıda tekrar tartışıldı (otpusk. RGVIA. F.400.Op.1.D.4639.L.121-128. 14 avgusta 1917 g.).

¹⁹ Aleksey Petroviç Arhangelskiy (05.03.1872 – 02.11.1959). Tuğgeneral, Genel Kurmay Vekili (04.05.1917).

Nihayetinde yukarıda zikretmeye çalıştığımız 8 Temmuz 1917’de alınan kararlar, Geçici Hükümetin onayına sunulmuştur. Geçici Hükümet adına, Bakanlar Kurulu yardımcısı M. İ. Tereşenko²⁰ ve Harbiye Bakanı yerine Tümgeneral G. A. Yakuboviç’in²¹ imzalarıyla 7 Eylül 1917’de uzun tartışmalara neden olan kararlar kesin olarak kabul edildi. Alınan bu kararlar, 30 Eylül 1917 kanunnamesinin birinci kısım-madde 1658 ile yasallaştı (RGVİA. F.400. Op.1. D.4639. L.176-176 ob. 30 Sentyabrya 1917 g.)

Geçici Hükümetin onayladığı kararlar:

1. *“Yedisu Vilayetinde yaşayan ve 1916 tarihli isyanda zarar gören Rus ahaliye yardım amacıyla her bir çiftliğe 500 ruble, evleri yananlara da artı 500 ruble verilecek.*

2. *Çin’den gelen Kırgızlara çadır başı 100 ruble verilecek.*

3. *Birinci ve ikinci maddelere binaen para dağıtım görevi Türkistan Komitesine verilecek.*

4. *Yedisu Vilayetindeki Ruslara kredi verilecek.*

5. *Türkistan Komitesi bu kredinin miktarını yaptığı araştırmalar sonucu belirleyecektir.*

Devlet hazinesinden Türkistan Komitesi bütçesine birinci ve ikinci maddedeki durumların gerçekleştirilmesi için 11.150.000 rublenin, bütçe kanunları 18. maddesine göre (8 Mart 1906 kanunu) Türkistan komitesi bütçesine gönderilmesi.” Türkistan Milli Ayaklanması esnasında ki maddi zararları karşılamak suretiyle Rusya, bölgedeki varlık sebebini korumaya yönelik en büyük adımı atmıştır.

²⁰ M.İ. Tereşenko (1880-1956)- Geçici Hükümetin Maliye ve Dış İşleri Bakanı.

²¹ G. A. Yakuboviç, Tümgeneral, Harbiye Bakan Yardımcısı.

Sonuç

Çar II. Nikolay, 25 Haziran 1916'da Rusya vasalı olan bölgelerde, Rus olmayanların orduda cephe gerisi ya da istihkâm mevkiinde vazifelendirme fermanını yayımlandı. 25 Haziran'da yayımlanan bu çağrı, Türkistanlıların yaklaşık bir yıl süren özgürlük ve vatan savunması yapmasına sebep oldu. Çünkü Türkistan Milli Ayaklanması ortaya çıkaran pek çok sebep olmakla beraber, bu sebep daha çok ön plana çıktı. Türkistanlıların çarın kararına itirazı, Rus birlikleri tarafından çok şiddetli bir şekilde karşılık vermesine neden oldu. Bölgede kanlı bir dönem başladı. Hem Ruslar hem de Türkistanlılar mallarını ve canlarını bu isyan sonucu kayıp ettiler. Çarlık Kuropatkin'i bölgeye isyanı bastırması ve Türkistan'da Rus otoritesini yeniden sağlamak amacıyla genel vali olarak atadı. Kuropatkin bölgede, Türkistanlıları yok etme, sindirme, baskı, sürgün, idam, tutuklama, göçe zorlama gibi yöntemlerle görev yaptı. Kuropatkin'in kullandığı yöntem, Türkistan'ı adeta ateş çemberine çevirdi. Bu ateş çemberinde bulunan halklar ve malları adeta küle döndü.

Çarlık, harap olan bölgeyi yeniden ayağa kaldırmak istiyordu. Çünkü Türkistan'da hedefleri için bunu yapması zorunlu idi. Çarlık öncelikle kendi lehine Rus kolonizatörlerin kayıplarını telafi etmek maksadıyla hemen kolları sıvadı. Fakat çarlığın bu maksadını gerçekleştirmesine ömrü yetmedi. Rusya'da devrim olmuş yetki Geçici hükümetin eline geçmişti. Geçici hükümet, miras olarak eski yönetimden devraldığı harabeyi tamire çalıştı. Bu bağlamda bölgenin zarar miktarını tespit için Türkistan Komitesini kurdu. Komitenin çalışmalarına destek amacıyla, vilayet ve uyezde zarar tespit komisyonları da kuruldu. Komisyon ve bölgede görevli bakanlık temsilcilerinin zarar tespit raporlarının hepsi başkent Petrograd'da toplandı. Toplanan raporlar üzerinde ilgili bakanlıklar çalışmalar yaptı. Türkistan Rus ahalisi ve Türkistanlılara yardım konusunda yapılan çalışmalarda çıkan nihai kararlar, onay için Bakanlar Kurulu ve Geçici Hükümete sunuldu. Bölgede zararların karşılanması, Rus devletinin varlığının devamı için elzem olmasından dolayı geçici hükümet yaşanan ekonomik darlığa rağmen kendisine sunulan yardım kararlarını onayladı.

Rusya'da 1917 devrimiyle sadece rejim değişikliği oldu. Ama hiçbir zaman Türkistan ve Türkistanlılar hakkındaki sömürü politikası ve zihniyeti değişmedi. Zira geçici hükümetin yaklaşık 8 aylık icra makamında bulunmasından sonra devrim taraftarlarının yetkiyi tamamen eline almasıyla, Çarlık döneminde bölgeye dair politikaları nerdeyse aynı biçimde devam ettirdi. Hatta bu sömürü zihniyeti Türkistan'da daha sonra vücuda gelen Türk Devletleri üzerinde de 1991'e kadar Ruslar devam ettirmiştir.

Kaynakça

Rus Kanunları

Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii (PSZRİ) T. 6 (1886) No: 3814. “1886 g. iyunya 12. Polojeniyе obupravlenii Turkestans kogo kraya”.

Sobranie uzakoneniy i rasporyajeniy pravitelstva , №182 ot 6 iyulya 1916.,st. 1526.Opubl. pokopii

Rus Arşiv Belge ve Raporları

Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (RGVIA):

23 avgusta 1916 g. Kopya. RGVIA.F.165.OP.1.D.1553.

17 Aprelya 1917 g. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4548.

17 oktyabrya 1916 g. Zaverennaya kopya. GARF. F. 1467. OP. 1. D. 764.

Kopii RGVIA. F. 400. OP. 1. D. 4546. Ç. 1.

22 fevralya 1917 g. Kopya. RGVIA. F.400. op.1. D.4548.

5 noyabrya 1916. Kopya. RGVIA. F. 400.

Ne ranee 1917 g.RGVIA.F.400.Op.1.D.4639.

26 aprelya 1917 g. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4539.

30 aprelya 1917 g. Otpusk. RGVIA. F.400.Op.1.D.4639.

24 maya 1917 g. RGVIA. F.400. Op.1. D.4639.

24 İyunya 1917 g. RGVIA. F.400.Op.1.D.4639.

8 İyulya 1917 g. RGVIA.F.400. Op.1. D.4639.

14 avgusta 1917 g. Otpusk. RGVIA. F.400. Op.1.D.4639.

Sentyabrya 1917 g. RGVIA. F.400.Op.1.D.4639.

Rusya Devlet Tarih Arşivi (RGIA):

17 noyabrya 1916 g. Kopya. RGIA. F. 396. Op. 7. D. 764.

27 iyunya 1917 g. RGIA. F.1291. Op.84. D.57.

Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (GARF):

19 noyabrya 1916 g. Kopya. GARF. F. 1807. Op. 1. D. 296.

Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivi (AVPRİ):

Sentyabrya 1915 g. AVPRİ. F. Sredne aziatskiystol. Op. 486. D.360. b.

10 Yanvarya 1916 g. AVPRİ. F. Sredne aziatskiystol. Op. 486. D.340 b.

1916 g. AVPRİ. F.Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28.

Dergiler Kızıl Arşiv (Красный архив)

Krasny Arhiv, İstoriçeskiy Jurnal, Tom Perviy (Dvatsatıy), pod redaktesiyey: V.V. Adartskogo, V. V. Maksakova, M. N. Pokrovskogo, V. P. Polonskogo, V. M. Fritse, Sentrarhiv 1927.

Araştırma Eserleri

- Bunyakovskiy, A.V. (1870). Sostav Tuzemnogo Narodanaseleniye Sır-Darinskoy Oblasti poplemenam (posvedeniyam).
- Hayit, Baymirza. (1975). Türkistan Rusya ile Çin Arasında. Ankara: Otağ Yayınları.
- Historia Rossii. (2008). centralnaya Aziya v sostave Rossiyykoy imperii, novoye literaturnoye obozreniye, Europeyskiy universitet v Sanint Petersburg.
- Karataş, Ömer. (2021). Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Günlükleri: Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet. (2014). Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mayev, N. A. (1872). russkiy turkestan, sbornik izdanıy po povodu politekhniceskoy vıstavki, vıpusk pervıy. geografiya i statistika, topograficeskiy ocer turkestanskogo kraya. orografiya i gidrografiya kraya. podredakciyey moskva v universitet skoytopografii (katkov ve k) na strastnom bulvare.
- Nikolayeviç, Belyavskiy Nikolay. (1885). MaterialıpoTurkestanu. Saint-Petersburg.
- Piyade Binbaşı Nazmi Bey. (1918) Kafkasya ve Türkistan (Kafkasya, Asyâ-yıVustâ ve Türkistan Vilâyetleri Buhâra ve Hîve Hanlıkları Coğrafî, Siyasî, Tarihî ve İstâtistikî Mücmel Malûmât). İstanbul: Matbaa-i Askeriye.
- Sarsambayev, M.A. (2015). kazakhskoye hastvo kak suvernoye gosudarstvo srednevekovoy epokhi. institut zakonadatelstva respuliki kazakhstan. Astana.
- Vyatkin, M. (1941). Oçerki po istorii Kazahskoy SSR: Top pervıy s drevneyşih vremen po 1870.giz: Gospolitizdat.

Makaleler

- Şen, Muhammet&Ferdî Çiftçioğlu. Türkistan Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Türkistan İzlenimleri (1916). Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018 5(17), 181-209.
- Yazıcı, Serkan&M. Bilal Çelik. Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin(1848–1925). Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2008-1, 233-245.

Tezler

- Kerimov, Hatice. (2019). Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Polat, Dilek. (2009). Çarlık Devrinde Türkistan'daki Millî Ayaklanmalar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi. Elazığ.
- Şuşkova, M. Y. (2015). Organizatsiya upravleniye Turkestanom v načale XX veka. Dissertatsiya na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata istoriçeskiy nauk. Rossiyskiy gosudarstvennyy gumaniterniy universitet. Moskva.